REGELEN VAN KLANKVERBINDING IN 'T OUDJAVAANSCH.

DOOR

H. KERN.

Wanneer taalklanken, hetzij als bestanddeelen van een woord of als sluit- of beginletter van twee op malkaar volgende woorden, met elkaar in aanraking komen, kunnen ze door wederkeerigen invloed, of door versnelling der uitspraak, of ook ten gevolge eener natuurlijke neiging bij sprekenden om het zich gemakkelijk te maken, zekere veranderingen ondergaan, die onder bepaalde regelen kunnen gebracht worden. Zulke regelen van klankverbinding in woord of volzin, van Sandhi, zooals de term in de Indische spraakkunst luidt, moeten in meerdere of mindere mate in elke spreektaal voorkomen, doch ze worden meestal slechts ten deele in geschrifte toegepast. Terwijl bijv. in 't Sanskrit alle klankveranderingen bij Sandhi met groote nauwkeurigheid in de geschreven taal worden uitgedrukt; terwijl ook in het Grieksch, vooral het oudere, de Sandhi in den geschreven vorm der taal tot zijn recht komt, pleegt men in onze eigene taal, waarvan de Sandhi-regelen even talrijk en ingewikkeld zijn als in 't Sanskrit, de klankveranderingen slechts gedeeltelijk voor 't oog af te beelden; de overige moet ieder lezer met behulp zijner kennis der spreektaal zelf toepassen.

Het Oudjavaansch, welks stelsel van schrift zoo geheel en al op de leest van 't-Indische geschoeid is, volgt zijn voorbeeld ook daarin dat het alle veranderingen door 't samenkomen van klanken veroorzaakt in de geschreven taal tracht uit te drukken. Er is zelfs reden om te vermoeden dat de schrijfrant der eigenlijk gezegde letterkundige gewrochten de Sandhiregelen der Sanskritspraakkunst slaafscher volgde dan door het heerschend taalgebruik gewettigd was. In hoeverre zulks het geval was, zal bij de behandeling der feiten een punt van onderzoek uitmaken. Het bestaan echter van bepaalde zgn. welluidendheids-

regelen in de gesproken taal valt niet in twijfel te trekken, want de meest belangrijke er van vindt men terug in andere Maleisch-Polynesische talen die nooit onder Indischen invloed gestaan hebben. Daarenboven bezit het Oudjavaansch verscheidene klankveranderingen die aan het Sanskrit vreemd zijn.

Ten einde later niet telkens in herhalingen te vervallen, moet ik hier eene algemeene opmerking maken, nl. deze, dat de spelling, zooals wij die zelfs in de oudste oorkonden aantreffen, klaarblijkelijk eene historische was, d. i. niet meer in allen deele de gelijktijdige uitspraak nauwkeurig weêrgaf. Het lijdt geen twijfel, of er is eenmaal een tijdperk geweest dat men algemeen uitsprak *rěngö, tăt, ik ũ, lěb ũ, rāh, rāt, kap ũjān*, en dgl., doch dat tijdperk ging den datum der oudste ons bekende oorkonden der 9de eeuw vooraf. Wanneer men in één en hetzelfde stuk nu eens *kabaiih* (eigenlijk gespeld *kabāih*), dan weêr *kabeh* geschreven ziet, dan zal niemand aarzelen de gevolgtrekking te maken, dat de schrijver zelf uitsprak *kabeh*, en dat het *kabaiih* van zijne hand eene historische spelling vertegenwoordigt. Waar in één en hetzelfde stuk een oudere en een jongere vorm voorkomen, daar is alleen de jongere beslissend voor de uitspraak van den schrijver en bewijst de oudere hoegenaamd niets, om de eenvoudige reden dat een menschenkind wel kan weten hoe men vóór zijn tijd placht te schrijven, maar niet kan vooruitzien hoe men later zal spreken of schrijven. Natuurlijk is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat er tot op zekere hoogte een klein verschil in uitspraak tezelfder tijd in verschillende kringen gehoord werd. Het is bijv. zeer wel denkbaar, dat de dichters, die nu eens *tăt, rāh*, dan weêr *tut, rah* bezigden, leefden in een tijd, toen de oudere uitspraak (*tăt, rāt*) nog niet geheel uitgestorven, en de nieuwere (*tut, rat*) nog niet algemeen doorgedrongen was — eenmaal heeft er zulk een tijdperk van overgang bestaan —, maar het is evengoed mogelijk, dat die dichters, zelven gewoonlijk de jongere uitspraak volgende, den hun bekenden verouderden vorm bezigden, waar deze hun te stade kwam ¹.

¹ Wanneer de hedendaagsche Javanen eenen klank meer dan gewoonlijk rekken, dan heeft dit niets gemeen met de etymologisch lange klinkers der oude taal. Zulk eene rekking berust op rhetorische gronden, en is te vergelijken met wat men in 't Skr. noemt *pluta*. De *pluta* is zeer gewoon ook in 't Nederlandsch, bijv. als iemand met groote verbazing vraagt zoo?

HOOFDSTUK I.

SANDHI IN EEN WOORD (inwendige Sandhi).

§ 1. Klinker met klinker.

A met a wordt â. Dus m^âwak, k^âwakan, pak^âwak, van awak met de voorvoegsels ma, ka, paka; m^âng^{ën}, k^âng^{ën} van ang^{ën}; p^âjar, pin^âjarak^{ën} van ajar; k^âri van ka met ari. Uit manghana, sumiddha met ak^{ën} wordt manghan^âk^{ën}, sumiddh^âk^{ën}; uit inanugraha + an wordt inanugrah^{ân}; van patapa, kabanyâga met an komt patap^{ân}, kabanyâg^{ân}. Zoo is r^âma (vader) ontstaan uit ra + ama, r^âri uit ra + ari. Zelfs een a-a, ontstaan door 't uitvallen van den gutturalen triller, trekt samen in â; bijv. r^âh uit ra'ah; k^êl^â uit k^êla'a (Bisaya, Tagalog laga); s^âtus uit sa'-atus.

Men kan verzekerd wezen, dat deze regel eenmaal zonder uitzondering gegolden heeft. Ontmoeten wij desnietteenstaande in de ons bekende teksten zooveel afwijkingen, dan zijn deze deels toe te schrijven aan geleidelijk klankverloop, deels verklaarbaar als schijnbare uitzonderingen. Tot de eerste categorie behooren schrijfwijzen als rat, rah; rama, rari, sanak e. dgl., welke herhaaldelijk voorkomen in geschriften die evenzeer de â van Skr. woorden afen toe vervangen door de korte. Tot de tweede categorie meen ik te moeten brengen woorden als kar^âman, kaiçwaryyan, patapan; kari voor k^âri, achtergebleven; manghanak^{ën}. De drie eerste voorbeelden toch behoeven niet noodzakelijk het aanhechtsel an te bevatten; immers naast an was er een gelijkwaardig ^{ën} in gebruik (vgl. Bug. ^ëng = ang); bijv. kal^ëpas^{ën}, verlossing (Arj. Wiw. 56, 66): kadadin; karatun. De k (k^ë) voor ka in kari, geheel in overeenstemming met het nieuwere spraakgebruik, is eerder aan klankverloop te wijten dan als een schijnuitzondering te beschouwen; want dat de oudste vorm van het voorvoegsel ka geweest is, blijkt duidelijk uit de hiermede afgeleide vormen van stammen wier stam met i of u begint. Wij mogen ons niet beroepen op woorden als k^{ën}â, k^{ën}oh, k^êl^â e. dgl., want hierin heeft de k^ë een andere functie dan in kari voor k^âri. Wat het aanhechtsel k^{ën} met de waarde van ak^{ën} aangaat, pleit voor den hoogen ouderdom er van de overeenstemming tusschen Sundaneesch k^{ön}, dichterlijk Jav. k^{ën} en Bataksch hon (uit k^{ën}), Mal. kan.

De behandeling van gevallen waarin de lange klinker op andere wijze dan door samenvloeiing ontstaan is, blijft hier uitgesloten.

Onder de verwante talen komen het Bug. en Mak. in zooverre met het O. J. overeen, dat zij $a + a$ in $\hat{a}$ plegen samen te trekken; bijv. Bug. $taw\hat{a}ng = tawa-ang$; Mak. $kan\hat{a}ng = kana-ang$; $boy\hat{a}ng = boya-ang$ (Matthes Boeg. Spr. § 63; Mak. Spr. § 179). In het Fidjisch kan een op a uitgaande stam zoogenaamd „definitive-passive“ worden doordat de eindklinker den klemtoon tot zich trekt en gerekt wordt uitgesproken; dus $t\acute{a}ra$ wordt $tar\hat{a}$ (Hazlewood Gramm. p. 39; vgl. p. 5). De reden is dezelfde als in 't Mak. en Bug. dewijl $tar\hat{a}$ ontstaan is uit $t\acute{a}ra$ met aanhechtsel an .

Eene $\hat{a}$ gevolgd door a geeft $\hat{a}$; bijv. $kap\hat{u}j\hat{a}n$, van den stam $p\hat{u}j\hat{a}$.

A met $\acute{e}$ wordt a ; dus $caritan = carita$ met aanhechtsel $\acute{e}n$; $warn\hat{n}an = warn\hat{n}a + \acute{e}n$. De lange klinker met $\acute{e}$ geeft $\hat{a}$; bijv. $k\acute{e}l\hat{a}$ met $\acute{e}n$ wordt $k\acute{e}l\hat{a}n$.

A met i wordt e . Bijv. $a + inak = enak$; $ma + irang = merang$; $ka + ipi = kepi$; $sa + ilwan = selwan$. Dezelfde regel geldt ook in 't Ibanag; bijv. $ma + ilug$ wordt $melug$ (gespeld $m\acute{e}lug$); volgt er op de i oorspronkelijk een klinker, dan wordt als overgangsletter tusschen de zoo ontstane e en den volgende klinker eene y ingeschoven; bijv. $ka + i + uluan$ wordt $keyuluan$. Ook in het Malegasi en het Sideïsch-Formosaansch moet eertijds dezelfde regel als in het O. J. en het Ibanag van kracht geweest zijn; een spoor daarvan is overgebleven o. a. in het Maleg. woord $reny$, Sid. $rena$, moeder, = O. J. $re\hat{n}a$, uit $ra + ina$. In beide talen is deze regel echter verouderd, evenals in 't N. Javaansch. Vormen als N. Jav. $keli$ e. dgl. zijn natuurlijk in hun geheel overgegaan en in strijd met de hedendaagsche klankwet, volgens welke bijv. uit $ka + ilokake$ ontstaat $am\hat{a}n\eta\hat{u}l\hat{a}k\hat{a}n$.

A met u wordt o . Dus $ma + utus = motus$; $a + ulih = olih$; $ka + untal = kontal$; $sa + ujar = sojar$; $pa + ulah = polah$. Geheel hetzelfde vinden we terug in 't Ibanag; bijv. $ka + uman = koman$; $ma + uma = moma$; $pa + ulug = polug$. Wat N. Jav. woorden als $\eta\hat{a}m\hat{u}l\hat{u}g$ e. dgl. betreft, is van toepassing hetgeen zooeven van de e uit $a + i$ gezegd is.

A met ai levert ai op; $ka + ai\hat{c}waryyan = kai\hat{c}waryyan$.

Uit $\acute{o}$ met a wordt gewoonlijk wa . Dus $rum\acute{e}ng\acute{o} + a$ wordt $rum\acute{e}ngwa$; $kar\acute{e}ng\acute{o}$ met an : $kar\acute{e}ngwan$; $pir\acute{e}ng\acute{o}$ met $ak\acute{e}n$ geeft $pir\acute{e}ngwak\acute{e}n$; $kas\acute{e}n\acute{o} + an = kas\acute{e}nwan$. Een

vorm als *pirëngökën* in KO. II is te verklaren als bestaande uit *pirëngö* en het aanhechtsel *kën* voor *akën*; vgl. het boven bij **a** opgemerkte.

In afwijking van den hier gegeven regel schrijven de oorkonden hier en daar *ëa* voor *wa*; dus *tëas*, *pëar*, *inangsëan*, *inasëan*, *mangasëakan*, *hamëas*. Dat deze spelling een antiquiteit was, blijkt voldoende uit het feit, dat men in dezelfde oorkonden nooit *bëat*, steeds *hwat*, *kabwat* e. dgl. geschreven vindt. Eene andere afwijking vertoont zich hier en daar, waar in stede van het te verwachten *wa* te lezen staat *yë*, *yö*, of misschien *wë*, *wö*, want de *Pasangans* voor *y* en *w* lijken veel op elkaar. Zoo heeft KO. V eenmaal *Janatyësan* of, mogelijk bedoeld *otwësan*; een andermaal *Janatwasan*: in VII, 6 ziet men *rëngyökëñ*; daarentegen in Holle's oorkonde van Çaka 782 duidelijk *rëngwökëñ*. In het nog onuitgegeven vervolg van KO. XXVIII komt herhaalde malen *Katyëñg* in stede van *Katwang*, *amgash*, voor. Hoe deze zonderlinge schrijfwijze te verklaren? Het is niet aan te nemen, dat *janatwasan* en *janatyësan* te gelijktijd nauwkeurig de bestaande uitspraak weergeven; wel is het mogelijk, dat geen van beide het doet. Let men nu op de omstandigheid dat in de vrij oude oorkonde van Çaka 853 (No. VII) *doja* staat voor *Skr. dhwa*, en *katëmon* voor *katëmwān*; dan lijdt het geen twijfel dat men om 900 AD. reeds gelijk in 't N. Jav. sprak *o*, maar nog schreef *wa*, behalve in enkele gevallen, waar de natuur boven de leer ging. Aangezien KO. V, waarin we *janatwasan* gespeld vinden, eene eeuw jonger is dan No. VII, volgt *a fortiori* dat de spelling *twasan* voorstelt eene uitspraak *tosan*. Hieruit volgt verder dat ook *tyësan*, of misschien *twësan*, verbeelden moet *tosan* in de gesproken taal. Hoe kan dit? Eenvoudig doordat in het toenmalige Javaansch in menig woord de oudere *Pëpët* in de spelling bewaard bleef, terwijl men het toch met *o* uitsprak. Vergelijkt men het oudere *rëngö*, *göng* of *gëng*, e. dgl. met het hedendaagsche *rungu*, *gung*, dan ziet men dat er een schakel in de ontwikkeling der klanken ontbreekt: die schakel wordt gevormd door de *o*. Tusschen *rëngö* en *rungu* ligt er dus een *rongo*, en er is zonder twijfel een tijdperk geweest, bijv. tusschen 900 en 1200 AD., dat men in eene menigte woorden het oude *Pëpët*teeken in schrift behoudende, daaraan de uitspraak verbonde van *o*. De werkelijke *Pëpët* heeft in de nieuwe taal in te veel gevallen stand gehouden dan dat de Javanen er toe hebben kunnen komen de *Pëpët* als teeken voor *o* te bezigen, maar wat in

het Javaansch niet geschied is en nauwelijks geschieden kon, heeft plaats gehad in het Tobasch. Deze taal, wier geheele spelstelsel zeer ouderwetsch is, zoodat zij bijv. *kĕn* schrijft, maar *hon* uitsprekt, kent geen ander teeken meer voor de *o* dan de *Pĕpĕt*. De overgang van den klank der *Pĕpĕt* in dien van *o* moet dus plaats gehad hebben na de vaststelling der nog bestaande Tobasche spelling. Kortom *tyĕsan* werd uitgesproken als *tosan*; *katyĕng* als *katon*; *rĕngwōkĕn* als *rongōkĕn*. De *w* in het laatste is een overblijfsel van de oudere en eenmaal phonetisch juiste schrijfwijze *rĕngwakĕn*, doch is even misplaatst als bijv. de *p* in den Franschen naam *Nepveu*, waarin de *p* haar aanwezigheid te danken heeft aan de misplaatste neiging van een klerk, die toonen wilde te weten dat het Latijnsche *nepos* eene *p* heeft en dat *neveu* uit *nepos* ontstaan is. De *y* in *Janatyĕsan* e. dgl., zoo die werkelijk bedoeld is, moet haar oorsprong hebben in een verkeerd gelezen *Pasangan w*. Hoe men *tĕas*, *pĕar* e. dgl. verouderde vormen uitsprak, laat zich moeilijk met zekerheid bepalen; vermoedelijk zeide men *toas*, of anders *tos*.

Eene *ō* gevolgd door *ĕn* blijft onveranderd. Derhalve *rĕngō + ĕn* geeft *rĕngōn*.

De korte en lange *i* gaan voor ongelijkslachtige klinkers (behalve *ĕ*, welke nauwelijks als een klinker mag gelden, al kan zich licht een volle klinker er uit ontwikkelen) over in *y*. Bijv. *syapa* uit *si* en *apa*; *tinalyan* uit *tinali* en *an*; *walian* uit *wali* en *an*; *mangajya* uit *mangaji* en *a*; *arabya* uit *arabi* en *a*; *wuryyan*¹ uit *wuri* en *an*; *kastryanya* uit *kastrĭ* en *anya*. De spelling *kastrĭanya* in KO. VII zal wel door de etymologie veroorzaakt zijn; men zou eer verwachten *kastriyanya*, want na twee of meer medeklinkers is *iy* natuurlijker dan *y*. In KO. V leest men dan ook *anulwĭyakĕn*, uit *anulwi*, bijvorm van *anulwy* en *akĕn*; de lange *ĭ* is foutief, doch verklaarbaar, omdat het gevoel voor 't onderscheid in quantiteit der klinkers reeds ten tijde der oudste ons bekende stukken tamelijk verstompt was. Voorbeelden van *i* vóór *u* zijn: *dyun*, Ibanag *jun* (met Fransche *j*) voor *diun*, gewestelijken bijvorm van *duin*, Bisaya *dihun*; *dyus* voor *dus*, en dit voor *di'us*, Mal. *dirus*, Bis. *digus*; *wangkyul*, N. Jav. *ꦮꦁꦏꦸꦭ*; *hyu*, vgl. Dayaksch en Niasch *hiu*, Sumbasch *iyu*, Bis.

¹ De verdubbeling van medeklinkers en halfvocalen achter eene *r* mist allen redelijken grond en geschiedt louter in navolging van eene bekende Indische schrijfwijze.

ihu, Arusch dju, Fidji nggio, Maleg. akio, Mal. hiyau. De *y* moet als een zuivere halfklinker uitgesproken zijn, gelijk nog heden ten dage in 't Javaansch geschiedt. Feitelijk is deze halfklinker niets anders dan een in tijdmaat gehalveerde korte *i*; wordt de *y* nog meer verkort, dan verkrijgt men den klank der Russische *jer'*, die men gelijk kan stellen met $\frac{1}{2}y = \frac{1}{4}i$. Zulk een *jer'*, — die hier met ' zal aangeduid worden — als verdere verzwakking van *y*, is naar alle waarschijnlijkheid in enkele woorden hoorbaar geweest vóórdat hij geheel wegviel. Bijv. tusschen *syapa* en het nieuwere *sa* ligt, theoretisch, *s'apa*. Op dezelfde wijze meen ik te moeten verklaren zulke woorden in het Ibanag als *sakan* = *si* + *akan*; *sam* = *Bis. siám*, *Tag. siyam*; *sa*, aan hem, aan haar, = *Sangirsch sia*, *siya*; *san* = *sian*, buik, waarvan *sinian*; vgl. *Bis. tyán*, *Tag., Tondano, Tonsea, Tonsawang, Ponosakan tiyan, Mongondou siyan, Bentenan tjiyan, Mal. tiyan*. Ook in het N. Jav. *ay* is de halfklinker spoorloos verdwenen; daarentegen heeft hij zijnen invloed doen gelden in *ay*, welks *a* natuurlijk ontstaan is door mouilleering der *d*; nog een stap verder in dezelfde richting heeft het bovenaangehaalde Ibanagsche *jun* gedaan, dat tot *ay* staat in dezelfde verhouding als bijv. het Fransche *jour* tot het Italiaansche *giorno*. De overgang van *i* vóór eenen ongelijkslachtigen klinker in *y* is een gewoon verschijnsel ook in het *Bis.* en *Tag.*; bijv. *Bis. dyo* = *Sangirsch dio*; *Bis. tyan*, doch *Tag. tiyan*; daarentegen *Tag. bagyó*, in afwijking van *Bis. bágio*; *Bis. sugyut*, *sogyot*; een vaste regel is niet te ontdekken. In het *Sangirsch* treft men naast *dio* aan *do*. De *d* van dit laatste is op geheel andere wijze ontstaan dan in 't Jav. *dus*; het is trouwens een andere letter, een llinguaal, terwijl de Jav. *d* interdentaal is. De *d* van *do* is ontstaan uit de palatale *dj*, evenals bijv. in *gaheda*, kerk, uit *gahedja*; herleidt men dus *Sangirsch do* tot den ouderen vorm, dan ontwaart men, dat ook in 't *Sangirsch* de *i* voor *o* in den halfklinker kon overgaan; uit *dy* werd verder *dj*, en hieruit ten slotte *d*. *Sang. do* beantwoordt dus rechtstreeks aan *Bis. dyo*, is eene regelmatige ontwikkeling er van, terwijl met *dio* te vergelijken is het *Bis. diot*.

I gevolgd door **ën** wordt **in**; bijv. *wëlin* uit *wëli* + *ën*; *kadadin* uit *kadadi* + *ën*.

I met **i** wordt **î**. Bijv. *tîs* uit *tiis*, Sund. *an*.

U gaat vóór ongelijkslachtige klinkers (behalve *ê*) over in **w**. Dus gaat *ua* over in *wa*; bijv. *lakwan*, *kaɖatwan*, *anēmwa*,

rëmpwa, kubwan, wanwa, wwang, kahaywakën. In de oorkonden komt behalve wa ook dikwijls ua voor, om te zwijgen van uwa, welk laatste eene andere uitspraak vertegenwoordigt en dan ook in de nieuwere taal onveranderd blijft, bijv. in muwah, μwah ; sowang (uit sa + uwang), $\text{sa} + \text{u} + \text{ang}$; daarentegen levert ua = wa in 't N. Jav. *o* op. Schrijfwijzen als wanwa, kapwa, tirwan, wwang zijn, in de oorkonden, minder gewoon dan wanua enz. Hoewel nu ua ontwijfelbaar ouder is dan wa, zou men verkeerd doen de gevolgtrekking te maken, dat in den tijd der Oorkonden nog anders werd uitgesproken dan wa of *o*. Dat het onderscheid tusschen ua en wa ten tijde der Oorkonden louter graphisch was, blijkt voldoende uit het feit, dat wij bijv. in KO. V. op denzelfden regel muang en mwang lezen; in N°. XXII muang, maar kubwan, kahaywakna, kulwan. Let men er op dat in een der oudste stukken, N°. VII, van 853 Çaka zelfs wa reeds eene verouderde spelling vertegenwoordigt, zooals blijkt uit de in dat stuk voorkomende woorden doja voor Skr. dhwaja, katëmon, mangulon; dan is het niet aan te nemen, dat in de slechts twaalf jaren oudere oorkonde N°. 1 de spelling ua nauwkeurig de toenmalige uitspraak af beeldt. Er heerscht in een taalgebied voorzeker altoos zekere verscheidenheid in de uitspraak der woorden; het is dus mogelijk dat men op de eene plaats nog wa zeide, terwijl op eene andere de uitspraak *o* was doorgedrongen, doch verder mag men niet gaan. Diezelfde stukken toch die ua schrijven, plegen tevens ya, en niet ia, te spellen. Het eene rijmt niet met het andere. Van waar nu het verschijnsel, dat men wel de *y* geschikt oordeelde om den klank van eenen echten halfklinker aan te duiden en de *w* niet, zoodat men *u* verkoos? De reden is m. i. deze, dat in de spelling dier stukken welke wuang e. dgl. plegen te schrijven, de door een medeklinker voorafgegane *w* den klank *b* uitdrukt, in navolging vermoedelijk van eene niet ongewone Indische uitspraak. In KO. I wordt geregeld mw, rbw gespeld om mb, rbb voor te stellen; in dat stelsel zou de spelling mwang uit te spreken zijn als mba ng of als mēwang; om dit te voorkomen nam men de toevlucht tot *u*. Geheel hetzelfde beginsel vindt men terug in de op Spaansche leest geschoeide spelling der Filippijnsche talen. Diensvolgens schrijft men in het Bis. en Tag. diuata of dioata, in plaats van diwata, niettegenstaande het woord aan 't Skr. dewatâ ontleend is, zoodat niemand zal beweren dat hier de *u* ouder is dan de *w*. De reden waarom men verkozen heeft diuata, dioata te schrijven, is niet ver te zoeken: het Spaansch kent geen

halfklinker *w*; daarom zou een Spanjaard *divata* licht gaan uitspreken als *dibata*, en in geen geval als *diwata*. Uit **u + i** wordt ðf **wi**, onverschillig of er tusschen beide eenmaal een medeklinker gestaan heeft of niet; bijv. *rwi*, uit ouder *ru'i*, *Mal. duri*, *Tag. dugi*; *lwir*; ðf **uy**, bijv. *apuy*, *tuluy*, *tamuy*, *waluy*. Deze laatsten hebben evenwel als bijvorm *apwi*, in *Marapwi*; *tulwi*, *tamwi*, *walwi*. De grondvorm, waarvan men in 't O. Jav. moet uitgaan is *tamui*, enz., en niet *tamuy*, zooals men mag opmaken uit het Dayaksche *tamuäi*, Bataksch *tamawe*, die zelfs eenen tweeklank achter de *u* (*o*) vertoonen, dus een nog volleren klank dan de Jav. *i*, terwijl de *y* eene verminking der *i* is. Bij nog verdere verkorting gaat ook de *y* te loor. Door een regelmatig verloop zal uit *tamuai* ontstaan *tamué*, hieruit *tamui*, dan *tamuy*, voorts *tamu'*, eindelijk *anəf*, de hedendaagsche vorm. Naast *anəf* bezitten de Javanen echter ook *tami*. Aan gezien *ṛi*, *ṛi* uit *rwi*, *lwir* gesproken zijn, mag men ook *əṇi*, *ənəi*, *ənəi* regelrecht uit *tulwi*, *tamwi*, *apwi* afleiden.

De spelling *lur* in sommige oorkonden vindt hare verklaring in het hierboven opgemerkte; ze dient om te voorkomen, dat men zou uitspreken *lëwir* of *lbir*.

U gevolgd door **ən** wordt **un**; dus *tirun* = *tiru + ən*; *karatun* = *karatu + ən*; *pituhun* = *pituhu + ən*.

U + u wordt **û**. Bijv. *tût* uit *tu'ut*, *Bis.*, *Tag. tugut*; *wûk* uit *wu'uk*, *Mal. buruq*; *tûr* uit *tu'ur*, *Sund. əṭṭ*, *Bis.*, *Tag. tuhud*. Waar zulk eene *û* verkort voorkomt, is het een teeken van verloop.

De **e**, ontstaan uit den tweeklank **ai**, vertoont zich vóór eenen klinker in den vorm van **ay**; anders gezegd, uit **a + i** wordt **e**, behalve vóór eenen klinker, want in dit geval gaat de *i* in *y* over, en daardoor wordt de samensmelting van de twee bestanddeelen des tweeklanks verhinderd. Derhalve *gawe*, maar *gumawaya*, *gawayakən*; *tambe*, maar *tambayan*; *de-nta*, maar *dayanta*. Herhaalde malen ontmoet men zoowel in de gedichten als in de oorkonden gespeld *gaway* of *gawâi* voor *gawe*; *balay* of *balâi* voor *bale*; *âir*, en dgl. Deze schrijfwijze was historisch, d. i. verouderd. Met zekerheid kan men dit vaststellen voor den tijd van *Âir-Langga*, zooals de naam gespeld wordt in de staatsstukken onder dezen vorst uitgevaardigd en in den *Arjuna-Wiwâha*; in de Sanskritinscriptie aan hem gewijd heet hij ondubbelzinnig *Er-Langga*.

Reeds meer dan eene eeuw vóór dien Vorst, bijv. in KO. XV, van 804 Çaka, wordt nu eens winâih, dan weêr winêh gespeld; pandâi en gawâi gaan eendrachtiglijk samen met rake, hetgeen onmogelijk ware, tenzij men *âi* als *e* uitsprak; de proef op de som levert de vergissing die de schrijver van het stuk begaan heeft in ityâiwamâdi. Met dit al mag men gerust aannemen, dat de oudere en de jongere uitspraak een tijd lang, al was het niet op dezelfde plaats, naast elkaar voortgeleefd hebben, totdat de *e* volledig zegevierde; in het Sundaneesch en Madureesch heeft zich de tweeklank gehandhaafd, dank zij den overgang van *ai* in *ay*. Op Maleisch gebied hoort men tegenwoordig ook verscheidenheid van uitspraak. Men hoort dus pakei, zeldzamer pakai, dikwijls pake zeggen; doch lain, main, air of ayêr. Betrekkelijk zeldzaam is de verzwakking van *ai* of latere *e* vóór een beklemtoonde lettergreep tot *i*; bijv. gumawyakên in KO. V. Nog zeldzamer, en misschien slechts aan afschrijvers te wijten, is een geheel op hedendaagsch standpunt staand deya uit de + a, waarvoor de oudere taal daya zegt.

Eene treffende overeenkomst met het Oudjav., ten opzichte der behandeling van den oorspronkelijken tweeklank, vertoont het hedendaagsche Ibanag. In deze taal schrijft men balay = Oudjav. bale, ouderwets gespeld balay of balâi; ammay = Bis. homay, Bat. omè, enz., doch men spreekt uit: balei, ammei, en vóór een suffix bale; dus bale-mu, in schrift balay-mu, = Oudjav. bale-mu, ouderwets balay-mu (zie de Cuevas, Arte p. 2 en p. 4). Volgt er een klinker, bijv. in balayan, d.i. balay + an, dan geeft de spelling volkomen de uitspraak terug. Ook in enkele andere gevallen gaat *ay* in 't Ibanag over in den *e*-klank, bijv. in e ka, ga gij! uit ay ka; pen voor payan. Evenzoo gaat in 't Pampang a een oorspronkelijk ay (of ai) voor medeklinkers in *e* over; bijv. men zegt balebalayan, matematayan; umay, gaan, maar ume ko. Niet geheel vreemd aan het Ibanag is ook de verkorting van ay (ê) vóór eenen klinker tot y, bijv. in piyan, van pay; vgl. zulk een geval als gumawyakên. Dezelfde verzwakking van den tweeklank is niet ongewoon in het Tag. en Bis.; bijv. Bis. pasakyan, pasákya, pasákyon, gisákyan, voor pasakay + an, enz.; Tag. bigyan voor bigay + an.

De *o*, voor zooverre zij uit *au* ontstaan is, heeft oudtijds natuurlijk de uitspraak van den tweeklank *au* gehad. Voorbeelden van samensmelting van *a* + *u* tot *o* zijn boven reeds gegeven; in andere wordt de oorsprong van *o* uit *au* bewezen door de verwante talen; bijv. hijo,

groen, Day. hidjau; lod, Mal. láut; ron, Mal. dáun; ko, Day. ikau. Men zou verwachten, dat zulk een oorspronkelijke tweeklank vóór eenen klinker in *aw* was overgegaan, doch hiervan heb ik geen enkel voorbeeld aangetroffen; wel daarentegen komt voor het op N. Jav. wijze gevormde paniñjowan (Balin. gespeld paniñjohan) van tiñjo, Sund. *ḡṇḡḡ*. Bij Sandhi in den volzin gaat zulk eene *o* vóór den beginklinker van een volgend woord over in *w*, waarvan later voorbeelden zullen aangevoerd worden. In het Ibanag wordt *au* als *o* uitgesproken in dezelfde gevallen waarin *ay* als *e* luidt; bijv. pano-ra van panau (de Cuevas, t. a. p.).

De Indische klinkerteeekens *ṛ* en *ḷ* hebben in 't Oudj. in inheemsche woorden de waarde van de medeklinkers *r* en *l* gevolgd van eene Pēpēt. Waren die klanken werkelijk klinkers, dan zouden vormen als riněbut, luměbur, liněpas, alle bepaald drielettergrepig, onmogelijk wezen. In verzen wordt de *ṛ* wel is waar nu en dan als klinker behandeld, zoodat men bijv. a+ṛpat samentrekt tot ārppat (Bhar. Y. 28); a+ṛja tot arjja; doch zulk eene samen-trekking is te beschouwen als eene dichterlijke vrijheid, die men gewettigd achtte door 't voorbeeld van het Sanskrit.

§ 2. MEDEKLINKER MET MEDEKLINKER.

Nasalen. De nasalen in een woord richten zich steeds naar het orgaan van den volgenden medeklinker, met deze beperking dat de Anuswāra (Cēcak) vóór sisklanken en *h* in de gutturale nasaal *ng* overgaat, zonder twijfel omdat reeds ten tijde der oudste ons bekende stukken de Anuswāra in klank niet van de *ng* verschildte. Dus schrift men angça, angsö, singha enz., in tegenstelling tot de hedendaagsche spelling *anm* enz. De sluitende Anuswāra van prefixen wordt *ng* vóór klinkers, *r* en *l* (met inbegrip natuurlijk van *ṛ* en *ḷ*); derhalve pangalah uit *an* en alah; manginum, mangucap, manglawan, mangrěbut uit *an* en inum, enz. Vóór de *j*, *d*, *dh* blijft zulk een Anuswāra zeer dikwijls behouden, niet alleen bij eenlettergrepige stammen als *anjan* (N.-jav. *anjan*), *anjan*, *anjan*, *anjan*, *anjan*, maar ook anders, als in *anjan*, *anjan*, *anjan* (KO. VIII); elders nochtans añjamah KO. V en VII; añjanma BY. 613. — Eene *ḍ*,

¹ De met *b* en *bh* beginnende stammen worden behandeld alsof de beginletter eene *w* is, zoodat bijv. uit *an* + *bhukti* wordt mamukti, volgens eene vóór-historische klankwet, die eenmaal algemeen Maleisch-Polynesisch moet geweest zijn.

welke aan 't begin van een woord *r* geworden is, behoudt na een nasaal vaak, niet altoos, zijnen oorspronkelijken klank; bijv. *susu-n-darâ* uit *susu + n + rarâ* (ouder *darâ*); *ronḍon*, een verdubbeld *ron* (ouder *ḍon*); *umṇḍuhur*, van *ruhur* (*ḍuhur*).¹ Afwijkend *pingrwa* (afwisselend met *piṇḍwa*), *rēngrēng*, waar de nieuwere taal alleen *ꦥꦶꦁꦂꦮ*, *ꦫꦺꦁꦫꦺꦁ* heeft; het omgekeerde zien wij in *Karunḍungan*, waarvoor thans *ꦏꦫꦸꦤꦁ*. — Bij de verdubbeling van een stam kan de sluitende nasaal zich al of niet richten naar den volgenden medeklinker; dus *kingkin* of *kinkin*; *tuntung* of *ꦠꦸꦤꦁ*. Een vaste regel wordt daarbij niet gevolgd, evenmin als bij de sluitende *n* van een suffix vóór 't aanhechtsel *ku*; dus *ujarēn-ku* of *ujarēngku*: de eerste spelling zal wel louter etymologisch wezen. Naast *pingtiga* heeft men *pintiga*.

Verdubbeling. Het verdubbelen van medeklinkers, behalve in ontleende woorden, of in nabootsingén der Indische spelling als bijv. in 't boven vermeld *árppat*, wordt in de meeste, vooral dichterlijke, geschriften gaarne vermeden; in andere wordt verdubbeling gebezigd ter aanduiding eener bijzondere uitspraak van den voorgaanden klinker; in weér andere worden sluitmedeklinkers verdubbeld vóór bepaalde suffixen als *an* en *akēn*, geheel op N.Jav. wijze. In Skr. woorden blijft een dubbele medeklinker dikwijls genoeg behouden, maar wanneer wij bespeuren dat naast elkaar *nimitta* en *nimita* e. dgl. geduld worden, dan moeten wij tot het besluit komen, dat de schrijver voor den waren aard der verdubbeling in 't Skr. geen gevoel heeft. In het Skr. toch wordt een dubbele medeklinker bepaaldelijk tweemaal zoolang aangehouden als een enkele, zoodat verwisseling van *tt* en *t* onmogelijk is behalve bij verbastering. Het tegenwoordige Javaansch heeft van de echte verdubbeling, zooals die in 't Sanskrit, Italiaansch en Magyaarsch bestaat, geen begrip, en juist daarom maakt het zulk een kwistig gebruik van dubbele letters in geschrift. Van het Nederlandsch, Fransch en de meeste overige talen van Europa geldt hetzelfde. Wanneer wij *bakken*, *liggen*, *vallen* e. dgl. schrijven, dan is het omdat men de eerste lettergreep sluit met eenen medeklinker, hetgeen men niet doen kan zonder den medeklinker iets langer aan te houden dan wanneer hij aan 't begin eener

¹ Dezelfde regel ook in 't Bulusch; dus *rendēmṁṁēn*, grv. *dēm*; *indei* = *in + rei*; vgl. Tag. *indi*; *rēmdēm*; evenzoo in 't Day *rindēm*; vgl. Tag. *dim-dim*, Bal. *dēmdēm*. Het Iban., bijv. *inladdam* (ouder *rāndām*) stemt overeen met de bovengenoemde talen. Uit Bul. *rungḍungan* en *rēmdēm* laat zich opmaken dat de nasaal niet altoos geassimileerd wordt, evenmin als in 't O. Jav.

lettergreep staat. Spreekt men den medeklinker te kort uit, dan zou tusschen de eerste en tweede lettergreep de adem gestuit worden, zoodat het *bàk-en* zou worden. Onze dubbele medeklinker wordt dus wel iets langer aangehouden dan de enkele, maar is geen volle dubbele medeklinker. Van daar dat een Nederlander in twijfel kan staan of hij bijv. monniken dan wel monniken behoort te schrijven. Evenzoo is het in 't Javaansch. Veronderstellen wij hetzelfde ook voor de oudere taal, dan laten zich alle verschijnselen gereedelijk verklaren.

De dubbele medeklinker, met inbegrip der aspiraten, blijft in woorden uit het Skr. overgenomen meestal gespaard; bijv. *wṛtta*, *ruddha*. Toch ontbreekt het niet aan voorbeelden dat de dubbele vervangen wordt door een enkelen, zelfs in gedichten; bijv. *nimita* (Râm. 3) voor *nimitta*; *Kinara* voor *Kinnara* KO. VII. Sommige woorden worden steeds zonder verdubbeling geschreven, als *bhaṭāra* voor *bhaṭṭāra*; *sēnāha*, *sēnaddha* voor *sannāha*, *sannaddha*. Ook *wiku*, Prâkrit *bhikkhu*, wordt onveranderlijk met ééne *k* geschreven, doch dit woord had misschien reeds in Achterindië dezen vorm aangenomen voordat het door de Javanen werd overgenomen. Wat de geschreven verdubbeling van eenen medeklinker betreft in het bijzonder geval dat een *r* voorafgaat, als in *sarwwa*, *dharmma*, *warṇṇa*, deze geschiedt slechts in navolging van eene niet ongewone Indische schrijfwijze. Het volkomen onjavaansche karakter van zulk eene verdubbeling komt helder uit, zoodra men bijv. het ontleende *sarwwa* vergelijkt met het inheemsche *kârwa*, *karwa*, thans *amam*. Hoe weinig het eigenaardige van de Skr. dubbele medeklinkers tot het gewone Javaansche taalgevoel was doorgedrongen, kan men opmaken uit de omstandigheid dat af en toe een dubbele medeklinker wordt geschreven die niet in het woord behoort, bijv. in *bodddhi* KO. XXIV en elders voor *bodhi*. In het latere Javaansch, Maleisch en andere verwante talen is de dubbele medeklinker van Skr. woorden ook steeds vereenvoudigd, bijv. *ajita*, Mal. *tjita* voor *citta*; Mal. *suda* voor *çuddha*; Jav. *budi*, Bis. *budhi* voor *buddhi*.

In sommige stukken dient verdubbeling van eenen medeklinker als middel ter aanduiding van den Pëpëtklank. Deze schrijfwijze wordt doorlopend gevolgd in een *Jayapatra* van 849 Çaka, uitgegeven door Brandes¹; de afwijking in een paar woorden, nl. *Tabbël* of misschien *Tabböl* (d. i. *Tëbbël* met klemtoon op de

¹ Tijdschrift Ind. T. L. en Vk. XXXII, 146.

laatste) en Hamēas verklaart zich van zelf, daar het middel der verdubbeling hierin niet kon aangewend worden. De ietwat oudere oorkonde N°. 1 van 841 Çaka vertoont dezelfde spelling slechts in een paar woorden, nl. tēngannan en ðalamman, in strijd met de andere in dat stuk gevolgde schrijfwijze. Zoo is het ook gesteld met sikappan (d. i. sikēpan) en paðamm-apuy in N°. 10, en mannang in N°. 15. Ofschoon nu deze eigenaardige spelling voor gezegde oorkonden niet als eene phonetische mag beschouwd worden, is het toch zeer wel mogelijk dat ze de uitspraak van een ouder tijdperk zoo niet geheel nauwkeurig weêrgaf, dan toch haar nabijkwam, zoodat wij ook hier wederom een voorbeeld van historische spelling voor ons zouden hebben. In allen gevalle is het opmerkelijk dat het Ibanag vrij regelmatig eene *a* met daaropvolgenden dubbelen medeklinker vertoont, waar het Javaansch, Sangirsch en Bulusch de Pēpēt, het Bataksch en Bisaya *o*, het Tagalog de *i* heeft, enz. Bijv. ammay, rijst, Sang. ěme, Bis. homay, Bat. ome; tallú, Bis. tolú, Sang. en Bug. tēllu, Bat. tolu, O. en N. Jav. tēlu; baggát, Mongondousch bogat, Bis. b'ogás, Tag. bigás, Bug. bĕrĕ, Mal. bĕras, O. J. wwas (uit wōas, dit uit wĕas), Day. bĕhas, Mak. bĕrasa, Sideisch Formosaansch pchag; tangngá, Bis. tongá, Tag. tingá, Mal. en Jav. tēngah. Staat een aan de Jav. Pēpēt beantwoordende klank in de slotlettergreep van een woord, dan heeft in 't Ib. evenmin verdubbeling der medeklinkers plaats als in het tabbĕl van het Jayapatra; men vindt dan eene *o*. Bijv. O. Jav. tĕpĕt ¹ luidt in het Ibanag tappót, doch hiervan afgeleid wordt tatappattan, vormelijk = O. Jav. tatĕpĕtan, dat in 't Jayapatra juist als in 't Ibanag zou geschreven worden tatappattan; de afwisseling der klinkers *o* en *a* op zich zelf reeds wijst op eenen derden klank waaruit zich hier èn *a* èn *o* ontwikkeld hebben. De vraag of een dubbele medeklinker van dezen aard in 't O. Jav. ooit de volle waarde van tweemaal den enkelen gehad heeft, zou ik geneigd zijn ontkennend te beantwoorden, want het is zeker, dat het woord hetwelk in 't Jayapatra gespeld wordt anak-abbi, vrouw, in de gedichten en elders onveranderlijk geschreven wordt anakbi, en schier zonder uitzondering uitgesproken als anakĕbi met vier korte lettergrepen, hetgeen onmogelijk ware indien abbi eenen

¹ Of zoo men wil tĕpōt; in allen gevalle met eene gerekte slotlettergreep.

echten dubbelen medeklinker had; immers de voorlaatste lettergreep zou dan positione lang wezen.

Eindelijk vinden wij, zooals gezegd, sluitletters verdubbeld vóór suffixen, geheel op Nieuwjav. en Bulusche ¹ wijze. Bijv. kumonakĕn KO. V; panunggallan, bevallig afwisselende met panunggalan in IX; mĕttuakan, tinulussakan, kinabaihan, pamasangngan, dinamakkan, parapakkan in IX; kumonnakan, manurunnakan in XV; humarĕppakan, linanĕĕssakan in XXIV; lampahhakĕn in XVIII; ungsirrĕn in VII.

Het is voor ons, die de uitspraak der oude taal slechts bij benadering kunnen opmaken, moeielijk te beslissen welke van beide schrijfwijzen: kumonakĕn of kumonnakĕn, tunggalan of tungallan, enz. de voorkeur verdient: de getuigen die wij oproepen spreken elkander tegen. Het is trouwens zeer wel denkbaar dat er geen volkomen eenparigheid van uitspraak heerschte. Er is hierbij vooral niet uit het oog te verliezen dat de zoeven behandelde gevallen van verdubbeling, hetzij dan door de uitspraak gewettigd of niet, nooit eenen etymologĳschen grond hebben, want zoodra ten gevolge van bijzondere omstandigheden dezelfde medeklinker tweemaal zou moeten uitgesproken worden, blijft er slechts één over; dus wordt anak + ku steeds anaku; zoo ook in enkele ontleende woorden, als sĕnĕha voor sannĕha. Wij zien dus dat verdubbeling achterwege blijft waar ze op grond der etymologie verklaarbaar zou wezen, en dit strekt niet om ons vertrouwen in de juistheid der verdubbeling waar ze geen zichtbare oorzaak heeft en betrekkelijk zelden aangewend wordt te vermeerderen. De nieuwe taal — het is reeds opgemerkt — maakt een overdadig gebruik van verdubbeling, in die mate, dat zelfs de schuchterste Europeesche uitgevers van teksten naar vereenvoudiging in de meest gebruikelijke inlandsche spelling gestreefd hebben.

Een vaste regel is het, dat wanneer eene sluitende *n* door 't aanhechtsel *nya* gevolgd wordt, ééne *n* wegvalt; dus ngaran + *nya* wordt ngaranya.

Vereeniging van verschillende medeklinkers. Twee verschillende medeklinkers worden aan 't begin eener lettergreep niet geduld, tenzij ¹⁰. de laatste er van eene *r*, *l* of halfklinker is; bijv.

¹ Volgens de meest gebruikelijke spelling wordt in 't Bulusch elke sluitende stammedeklinker, behalve *ng*, verdubbeld vóór de suffixen *an* en *ĕn*; bijv. kinawutwuttan; kinaliurran; kinarĕpessan; ilekkĕn; maar linampangan.

kral, pring, mrâk, dlâha, wlas, gyat, twas; of 20. de eerste een neusklank is; bijv. ngkâ, ndak, nton, mpu. Vreemde woorden onttrekken zich aan dezen regel; bijv. kṣatriya, kṣiti, stuti, strî, smara, sangkṣepa, sūkṣma e.a., doch niet zelden worden ook dergelijke woorden min of meer in overeenstemming gebracht met het Jav. taaleigen, vooral in afleidingen. Men wijzigt gaarne hun vorm òf door den eersten der verbonden medeklinkers te laten wegvallen, òf door 't voorslaan van eene *a*, ten gevolge waarvan de eerste medeklinker niet meer de lettergreep opent, maar sluitert wordt van de voorgaande. Aldus: sangṣipta voor sangkṣipta; sangtabya voor kṣantawya; van stuti, stawa komen de afleidingen mangastuti, pangastawa; van kṣamâ komt angakṣamâ; voor sangskâra zegt men sangaskâra¹. De nieuwe taal handelt in den geest der oude, gaat alleen met grooter consequentie te werk, met te zeggen ḥḥḥ voor kṣiti, ḥḥḥ voor kṣetra, ḥḥḥ voor sūkṣma, ḥḥḥ voor smara, ḥḥḥ voor strî. Niet alleen in den aard van het Javaansch, maar van de geheele taalfamilie ligt het, dat eene opeenhooping van medeklinkers, met de boven vermelde beperking, vermeden wordt. Bijv. O. J. sangtabya vindt zijne wederga in Tag. sangtabi, Bat. santabi; Jav. estri in Mal. istri; Skr. kṣaya wordt in het Tag. aksaya in de afleidingen inaksaya, magakṣaya, enz.; kṣatriya levert in 't Maleisch op tjatriya of kasatâriya.

Klankverplaatsing. De aanwezigheid van zekere medeklinkers in een woord kan tweeeebrengen, dat zij onderling van plaats verwisselen. Regelmatig geschiedt dit in het Bataksch (zie v. d. Tuuk Tob. Spr. bl. 53, vgg); in 't Oudjav. vertoont zich zulk eene verplaatsing nu en dan, het duidelijkst in vreemde woorden; bijv. anarawata voor Skr. anawarata; rinangkuça voor Skr. nirankuça. In de nieuwere taal, gelijk ook in 't Maleisch, zijn de voorbeelden bijna even talrijk als in het Bataksch; bij degene die reeds vermeld zijn door v. d. Tuuk t. a. p. kan men nog voegen Mal. mardahika, Skr. maharddhika; Jav. ḥḥḥ voor ḥḥḥ , Skr. çruti; ḥḥḥ naast ḥḥḥ , Skr. krîḍa; ḥḥḥ naast ḥḥḥ , Skr. kruddha, krodha; ḥḥḥ , Skr. nyagrodha. Evenzoo in het Tagalog:

¹ Of de voorslag van *a* in afleidingen van lor, bijv. mangalor, thans nog ḥḥḥ , van denzelfden aard is, durf ik niet beslissen. Het schijnt van niet.

mahaḍlika (ouder mahardika); halagá (ouder haraga) Skr. argha; ook Bis. halaga. Onder gelijke voorwaarden houdt het Tag. ook bij inheemsche woorden veel van zulk eene omzetting, evenals het Bataksch; dus van hibas, siliḍ (silir), tiḍis komen met het aanhechtsel an: hisban, siḍlan, tisdan; van habilin: habinlan (voor habilēnan, habinēlan). Niet anders in 't Bisaya, bijv. luḍhan van luhud; uḍlan van ulod. Ook het Dayaksch deelt dezelfde neiging; dus haritan naast rahitan; rahusan naast harusan; rahian naast harian; harias of rahias; hariman of rahiman. Het schijnt dat de aanwezigheid van eene *h* behalve die van een triller de neiging tot omzetting schier onweerstaanbaar maakt. Een zeker voorbeeld van omzetting in het Bulusch levert barena (warena), banier, voor banera, uit het Spaansche bandera; Sangirsch insgelijks baneha (waarin *h* ontstaan is uit een brauwend uitgesproken *r*.)

Over 't algemeen is klankverplaatsing in de geheele Maleisch-Polynesische taalfamilie niets zeldzaams, vooral van nasalen en *r*, *l* en *s*. Doch zulke omzettingen zijn niet altijd bij de geheele spaakmakende gemeente doorgedrongen en worden dan als slordigheden afgekeurd. In het Samoaansch hoort men mānu, reuk, voor het juistere nāmu; lawa'au, roepen, voor wala'au (zie Pratt, Sam. Gramm. 2 ed. p. 2). Een goed voorbeeld van omzetting levert Maori ngaro, vlieg, naast rango, Mal., Tag., Bis., Day. langau enz.

Uitstooting. Eene *h* wordt een enkele maal tusschen twee klinkers uitgestooten; bijv. tatanpatanggwa „zonder dat het zal kunnen verhinderd worden“, voor *tangguha Rām. 103. Vgl. de gevallen van uitstooting bij uitwendigen Sandhi in 't volgende hoofdstuk.

Bij deze gelegenheid zij opgemerkt dat, geheel onafhankelijk van den Sandhi, enkele woorden in de HSS. nu eens met, dan weér zonder sluitende *h* geschreven worden; o. a. lumrâ BY. 2; 53; 95; waar de var. l overal lumrah heeft; thans uitsluitend ḥḥ . Voorts rapu, var. l rapuh BY. 52; 56; ontwijfelbaar rapuh erang Smarad. Met de wisselvormen ḥḥ en ḥḥ komen overeen rēmpuh Arj. Wiw. 202; 259; en rēmpû BY. 52; 632; 641. Voor 't oudere sisî zegt men thans ḥḥ . Vermoedelijk gingen deze en soortgelijke woorden met dubbelen vorm oorspronkelijk uit op eenen gutturalen triller, die, gelijk men weet, gewoonlijk geen spoor in 't O.Jav. achtergelaten heeft dan dat de voorgaande klinker lang werd. In enkele gevallen evenwel schijnt die klank in

h overgaan te zijn, zooals in wahu, nieuw ¹; *anah*, kies. Nademaal in 't Dayaksch, Bulusch, Sangirsch, Balineesch de bedoelde klank eene *h* geworden is, zou men ook in 't Jav. de vormen met *h* voor juist, hoewel tevens voor eigenlijk gewestelijk, mogen houden. Intusschen mag niet verzwegen worden dat tegenover wahu en bahēm het Maleisch in baharu en garham eene *h* vertoont, en in de veelvuldig voorkomende plaatsnamen Waharu en Warahu, eigenlijk „nieuw” beteekenende, ook eene *h* voorkomt. Dit gevoegd bij de omstandigheid dat behalve wahu zoo dikwijls wāhu geschreven staat, wekt het vermoeden dat de Oudjav. vormen des woords eigenlijk ontstaan zijn uit wa'hu, wisselvorm wah'u, in welk geval de *h* niet de plaatsvervangster van eenen anderen triller zou wezen.

Onjavaansche Sandhiregelen. Tengevolge der overname van verscheidene Sanskritwoorden in hun oorspronkelijke spelling, en deels ook misschien tengevolge van navolgingszucht, heeft men sommige Sandhiregelen van 't Skr. toegepast op Javaansche woorden, waarvoor die regelen niet bestemd waren en volstrekt niet deugden. Zoo wordt de *n* in eene *ṇ* veranderd wanneer er een *r*-klank vooraf gaat; bijv. reṇa, reṇēk, parṇṇah. Indien deze schrijfwijze in den aard der taal gelegen had, zou men ook turuna, tirunēn, marani enz. enz. geschreven hebben, hetgeen men evenwel niet deed.

Nog meer in strijd met het wezen van 't Javaansch is het gebruik van *ṣ* in stede van *s* na een anderen klinker dan *ā* bij inheemsche woorden, als nūṣa, naar 't model van manuṣa. Niet zelden schijnt men *ṣ*, alsook *ç* gebezigd te hebben om op een erkend uitheemsch woord den stempel van 't Skr. te drukken, bijv. in raṣa, averechts voor rasa, wellicht naar 't model van roṣa; çakula voor sakula KO.I naar 't voorbeeld van çakuna; diwaça voor diwasa, alsof het iets gemeen had met kawaça. Dezelfde wanspelling ontmoet ons nu en dan bij echt Jav. woorden, bijv. suçuk, suçukan, çu-çukan, alle drie in KO.I, naar 't model misschien van çoka, açoka. ² De slotsom is dat de regelen waaraan 't gebruik van *s*, *ṣ* en *ç* in 't Skr. onderworpen is, niet dan door misbruik ook op

¹ De *h* werd als zoodanig uitgesproken; ware dat niet het geval geweest, dan zou het woord onvermijdelijk tot wo samengetrokken zijn.

² Zulke wanspellingen, hoe verkeerd ook, zijn niet half zoo dwaas als 't Engelsche island naar 't model van isle, waarmede het niets te maken heeft; of could, naar gewaande analogie van should en would; of scythe, dat ons zicht is, om het in symmetrie te brengen met de Scythen, of wie weet waarom.

Maleisch-Polynesische woorden zijn toegepast, en wel zeer onvolledig. De gesprokene taal bezat slechts ééne *s*, gelijk thans.

HOOFDSTUK II.

SANDHI IN DEN VOLZIN (uitwendige Sandhi).

De veranderingen welke de klanken bij uitwendigen Sandhi ondergaan, zijn nagenoeg dezelfde als bij inwendigen Sandhi, voor zover de regelen toegepast worden, doch juist ten opzichte der meerdere of mindere vrijheid dier toepassing vertoonen de teksten een aanmerkelijk verschil. Zoo kan men opmerken, dat in het stelsel der meeste dichtwerken volstrekt geen hiaat in een *pâda* geduld wordt, terwijl het *Râmâyana* den hiaat volstrekt niet schuwt en dien niet enkel na eene kortere of langere pauze toestaat. Van het literarisch proza van 't *Âdiparwan* geldt hetzelfde als van 't *Râmâyana*. Wat eindelijk de oorkonden en andere inscripties aangaat, zijn de gevallen van hiaat talrijker dan die van Sandhi. Alleen daar waar twee zinsbestanddeelen onderling zeer nauw verbonden zijn, als het ware eene samengestelde uitdrukking vormen, passen alle geschriften schier zonder uitzondering de regelen toe; *saka ing* wordt overal *sakeng*; *mara i* wordt *mare*. De aard en wijze der klankovergangen is in alle stukken dezelfde en ligt derhalve in het wezen van 't Oudjavaansch; de uitbreiding van den regel tot gevallen waar de klankverandering mogelijk, maar niet noodzakelijk is, mag beschouwd worden als een teeken van literarische verfijning.

De voorbeelden die men in de volgende bladzijden zal aantreffen, zijn bij voorkeur gekozen uit de oorkonden en het proza van het *Âdiparwan*, omdat de daarin gevolgde regelen van klankovergang *à fortiori* van kracht zijn in dichtwerken. Wegens de overeenkomst in aard tusschen de regelen bij inwendigen en uitwendigen Sandhi meen ik in dit hoofdstuk met eene kleinere keur van voorbeelden te kunnen volstaan.

§. 1. KLINKERS.

Twee gelijkslachtige klinkers, waarvan de eerste sluiters, de tweede beginletter van een woord is, smelten samen tot eenen

langen. Bijv. mangkanâbhiprâya nira voor mangkana abhiprâya; kakî Ngadulëngën voor kaki i Nga^o KO. V; thâni si J. voor thâni i si J., ib.; Pâtтарâsangga voor Pu Uttarâsangga; XVII.

Volgens de meest gewone schrijfwijze der oorkonden heeft er in dit geval geen Sandhi plaats, wordt de klankverandering ten minste door het schrift niet aangeduid; bijv. ikana alas KO. L; haji i Warahu VII. Het is twijfelachtig of deze laatste manier van schrijven meer aan de heerschende uitspraak beantwoord heeft dan de andere, en of ze niet als eene etymologische spelling moet beschouwd worden. In allen gevallen vinden wij den zooeven gestelden regel terug in 't Samoaansch. Wanneer namelijk in deze taal twee gelijkslachtige klinkers samenkomen bij 't vormen van samengestelde uitdrukkingen of als sluit- en beginletter van twee op elkaar volgende woorden, die in nauw onderling verband staan, dan smelten ze samen tot eenen langen. Dus matâlofa, vriendelijk kijkende, uit mata en alofa; matâitu, een Anitublik hebbende, uit mata en aitu:¹ alofâtu uit alofa en atu (vgl. Pratt Gramm. Samoan Lang., 2^d ed. p. 2.)

De *a*, kort of lang, smelt met *i* samen tot *e*; met *u* tot *o*; met *e* tot *e*; met *o* tot *o*. Bijv. sangkerikâ uit sangka irikâ KO. XVI; tekang uit ta en ikang V, VII; wargge dalëm uit wargga i dalëm II; moghakneng wilantih voor moghakna ing w; kapagute luñcip voor kapaguta i luñcip VII. — Eene spelling als tkâ i KO. I is zoo uitermate zeldzaam, zelfs in de oorkonden, dat men geneigd zou wezen ze toe te schrijven aan eene verwarring met het gelijkwaardige tkâ ri, of anders voor een offer aan de etymologie te houden. Eenvoudig eene spelfout is yataikana uit yata ikana KO. IX; in den tijd van bedoeld stuk sprak men het teeken voor ai (eigenlijk âi) bereids als *e* uit; van daar de verwarring.

In het Pampanga geldt bij nauw verbonden woorden dezelfde regel als in 't Oudj., zoodat bijv. ka ini wordt keni; iya en ini geeft iyeni; tula ita wordt tuleta.

Een voorbeeld dat *â* met *o* overgaat in *o* is tikomaritrâṇâna Âdip. Uit *a* met *e* wordt *e*, bijv. Pâṇḍawëñjing voor Pâṇḍawa eñjing BY. 95; uit *a* met *o* natuurlijk *o*, dewijl de taal geen *au*

¹ De opgave dat matâitu bestaat uit mata, *a* en aitu in 't Sam. Wdb. van Pratt i. v. is onjuist.

meer kent; dus ling nirojar uit nira ojar BY. 253. Het Samoaansch trekt *a* met *u* niet samen, maar wel *a* met korte *o* tot lange *ō*; bijv. ma ona wordt mōna.

Korte of lange *i* gaat vóór een ongelijkslachtigen klinker in *y*, of anders in *iy* over; bijv. diwasa ny ājñā KO. V; II; e. e. Uitzonderingen hierop zijn in de oorkonden niet zeldzaam; o. a. KO. I schrijft ni Ayā, ni Uḍuh, si Angguh, doch daar dezelfde ook kady anggā heeft, ligt de eerste spelling onder verdenking van zuiver etymologisch te zijn. Overgang in *iy* komt vooral in gedichten en dan nog betrekkelijk zelden voor; bijv. riy anak Rām. 125; lihatiy ari-nta BK. 106; adhipatiy Ugrasena 169.

Korte of lange *u*, alsook *ō* en *o* (uit *au*) worden vóór een ongelijkslachtigen klinker *w*. Bijv. munggw *i* van munggu; aturw ing van aturū Ādip.; karēngw ing van karēngō BY. 644. Bij overgang van *o* in *w* valt op te merken, dat dan de volgende klinker verlengd wordt; dus yan kw āwēdi voor ko awēdi BY 477; mangilu ākrak voor mangilo akrak Sutas. fol. 25, a. ¹

In het Pampanga valt *o* (= Oudj. *u*) vóór een volgende *i* uit, bijv. tot'ita voor toto ita. Evenzoo in 't Samoaansch, in afleidingen; dus tosina voor tosoina. Zulk eene uitstooting veronderstelt een ouder standpunt, waarop de *u* (ō) wel reeds tot *w* verzwakt, maar nog niet geheel verdwenen was, en is in wezen één met den Nieuwjav. regel volgens welken *ri*, *lir* ontstaan is uit *rwi*, *lwir*.

De uit een tweeklank ontstane *e* herneemt, of liever behoudt, vóór eenen klinker hare oudere gedaante; bijv. asuway atihang BY. 553; sakatambay eñjing, sakatambay esuk, doch sakatambe suk Ādip. Afwijkingen van den regel komen in de Oorkonden hier en daar voor; bijv. bale inantun KO. V.

In aard komt de Oudj. regel aangaande *e* overeen met dien in 't Ibanag en Pampanga; zie bij Hoofdstuk I. Anders is het Samoaansch gebruik; want dit laat eene *e* vóór eenen volgenden klinker wegvallen; dus awe atu wordt aw atu. De reeks van klankovergangen die tot dezen toestand geleid heeft, bevat, theoretisch, de volgende termen: awē, awi, awy, aw' (met Russische Jer'), waaruit eindelijk aw.

¹ Men vergelijke Pāli sw āyam uit so ayam e. dgl. Een historisch verband tusschen de gelijke verschijnselen in 't Pāli en 't Oudj. bestaat er natuurlijk niet.

§ 2. MEDEKLINKERS.

Anuswāra en Wisarga. Deze teekens hebben de volle waarde van eenen medeklinker die de lettergreep sluit. Staan zij vóór een woord dat met eenen klinker begint, dan gaan zij over in *ng* (α) en *h* (an), hetgeen op de uitspraak geen anderen invloed heeft dan dat zij van sluiters beginletters worden. Hierbij valt op te merken, dat α en an, overal waar ze in een woord of vóór een enklitisch woordje van een medeklinker gevolgd zijn, beschouwd moeten worden als beginletters eener lettergreep. Dus bestaan bijv. mangkā en ahning uit de lettergrepen ma en ngkā; a en hning, andere uitspraak van hning. Deze eigenaardige uitspraak, zoo geheel afwijkende van de onze, is echt Javaansch; van daar het bekende feit, dat een voorlaatste lettergreep waarop een neusklink met medeklinker volgt open is, en niet gesloten, zooals in onze taal; zie de voorbeelden bij Roorda, Jav. Gramm. § 42, en voeg er bij ηαῖαα, ontstaan uit bâ-nga. Skr. waṃṣa, met rekking der a, daar deze in eene opene lettergreep staat. Strikt genomen is de nieuwe Jav. spelling αηαα, αῖαααη, ηαῖαα, e. dgl. foutief, want uit de juiste uitspraak, blijkt dat de taal geen sluitende nasaal bedoelt. Een ander bewijs dat in 't Javaansch, oud en nieuw, de van een medeklinker gevolgde nasaal eene lettergreep begint, ligt in voorbeelden als ngkā, nggon, ndan, enz., die in onze taal niet kunnen voorkomen, omdat wij de lettergreep wel met eene nasaal sluiten. Evenals in 't Jav. is het in het Fidjisch, in zoover ook in deze taal mb, nd, ngg, ngk met elkaar verbonden eene lettergreep beginnen. ¹

Media en tenuis. In tegenstelling tot het Maleisch, Bataksch, Dayaksch, alsook tot het Sanskrit en Nederlandsch, pleegt het Oudj. eene sluitende media niet tot eene tenuis te verscherpen. Wel vindt men enkele dubbelvormen, met eenigszins gewijzigde beteekenis, van één en hetzelfde woord, zooals lod, zee, en lor, Noord, waaruit

¹) De Jav. en Fidjische uitspraak is ontegenzeggelijk moeilijker dan de onze; en daaruit laat zich gereedelijk verklaren dat zooveel Maleisch-Polyn. talen de nasaal in bedoeld geval geheel hebben laten verdwijnen. Zulks geschiedt in alle Polynesische dialecten, bijv. Maori whaka, Sam. wa'a, terwijl Fidji nog wangka zegt; Maori take, doch Makassaarsch tangke, Sund. tangkay. Een begin van verwaarloozing der nasaal vertoont zich in 't Nieuwj. in ka voor ngkā; dan voor ndan. Het Bug. vertoont iets dergelijks, bijv. in takke voor 't zooeven vermelde tangke. Het Ibanag eindelijk heeft elke nasaal + medeklinker vervangen door verdubbeling.

men zou mogen opmaken dat er in overouden tijd reeds nu eens een dentaal, dan weer een linguaal aan 't einde gehoord werd, en dat uit de laatste door verzachting eene *r* ontstaan is, doch zulk een overgang is niet beperkt tot de *đ* als sluitletter en kan dus niet in verband staan met eenigen Sandhiregel. In het huidige Javaansch wordt elke sluitende media als tenuis uitgesproken, doch vóór aanhechtsels komt de oorspronkelijk media weder voor den dag, volmaakt dus gelijk in onze taal en het Sanskrit. Slechts in enkele woorden is de media voor goed tenuis geworden, hoewel er dan nog meestal bijvormen met media bestaan; bijv. *လၢလၢၤ*, oudstijds *la-wad*; *လၢတၢၢ်တၢၢ်တၢၢ်*, eertijds *tutub-gělung*; *လၢတၢၢ်တၢၢ်*, dicht bezet, voor *atub*, *atěb*. Veel verder gegaan zijn het Maleisch en Dayaksch, want in deze talen keert de uit eene media verloopen tenuis vóór den klinker eens uitgangs niet meer tot den ouden toestand terug. De talen van de Filippijnen en Noord-Celebes komen te dezen opzichte in hoofdzaak met het Oudj. overeen.

Eene tenuis blijft voor de beginmedia van een volgend woord onveranderd; afwijkingen hiervan, als *pad-blas*, *veertien*, *Adip.*; *ad wulati* voor *at w. Rām. 194* zijn betrekkelijk zeldzaam.

Overgang van neusklanken in eene andere klasse. Van de nasalen is de dentale *n*, inzonderheid van sommige rededeeltjes, de eenige die vóór eene palataal in *ñ*, en vóór eene cacuminaal in *ŋ* pleegt over te gaan. Bijv. *yañcampur* bestaat uit de twee woorden *yan* en *campur*; *deñcacah* uit *den* en *cacah*; *yañdatěng* uit *yan* en *datěng*; *těkwanděngö* uit *těkwān* en *děngö* (d. i. zonder voorafgaande nasaal: *rěngö*); zoo ook in samenstellingen als *tañcala*, onbewegelijk ¹, en samengestelde uitdrukkingen als *wangun-đahina Rām. 155*. Vóór eene lipletter blijft de *n* steeds onveranderd, zelfs wanneer *tan* aan ons *«on»*-beantwoordt, en bij andere partikels die met het volgende woord eene samengestelde uitdrukking vormen; dus zegt men *anpaçabda*, *yanpanusuk*, *tanpanoli*. Vóór eene lipletter bewaart de nasaal dus steeds het karakter van een sluitletter; van daar dat het Jav. thans nog heeft *tanpa*, dat wel is waar als *tampā* wordt uitgesproken, maar niet *tāmpā* is geworden, hetgeen toch geschied zou zijn, indien de sluiters beginletter, en de eerste lettergreep dus eene opene geworden was. Niettemin moet erkend

¹ Hierbij behoort ook *tangēh* of *tangēh*, A.W. 172; 283; 315; naast *tangēh*, B.Y. 27; 109; 671. Over de vereenvoudiging van *tangēh* tot *tangēh* zie hieronder.

worden dat de tegenwoordige uitspraak *tampå* eenen overgang der *n* tot de klasse der lipletters vertoont, en dat het bekende *an* ^{an} *an* moeielijk anders te verklaren is dan als eene verbastering van *tanwruh*. Misschien is ook het oude *tambis*, bijna, eene samenkoppeling van *tan*, niet, en *wis* = *wus*.

Behoudens enkele uitzonderingen, die niet eens boven allen twijfel verheven zijn, blijft dan in 't Jav. eene sluitende *n* alleen vóór lipletters onveranderd. Het Bulusch kent deze inconsequentie niet, want in deze taal richt zich een neusklank, hetzij oorspronkelijk *Anuswára* of dentale *n* van partikels, en bij inwendigen Sandhi ook van de aanhechtsels *-an*, *-ən*, naar de beginletter van het volgende woord, tenzij dit *mo* of *mu*, *miyo*, *mai* is. De neusklank wordt dus *m* vóór lipletters, *n* vóór *d* en *t* (dentaal of supradentaal), *ng* vóór gutturalen, en afwijkend van 't Jav. *n* vóór klinkers *i* en *s*. Dus kan *pe* wordt *kampe*; *ung kaure* voor *um kaure*. Door invloed der nasaal gaat dan eene *w* tevens in *b* over; bijv. *am bəngi* voor *am* of *an wəngi* (vgl. Niemann Bijdr. 43 en 90, waar echter de nasaalooze vormen als de oorspronkelijke worden beschouwd). Zou er een dubbele medeklinker ontstaan, doordat een woord met *m* of *ng* begint, dan wordt de dubbele, geheel op Oudjav. manier, waarover straks nader, vereenvoudigd; dus *u munte* voor *um munte*; *u ngaran* voor *ung ngaran*. Wat *mo* en *mu* betreft, van deze enklitische woordjes richt zich de *m* naar den voorgaanden sluiters; bijv. *wiwittənnno* voor *wiwittənnmo*; *wunuənnu* voor *wunuənnmu* (vgl. Niemann Bijdr. 88; 99). De geschiedenis van dit verschijnsel is waarschijnlijk deze, dat de *m* hier eerst, gelijk in zooveel talen van de Stille Zuidzee, is overgegaan in eenen klank die het midden houdt tusschen *m* en *w*, daarna in *w*, eenen klank, zwak genoeg om aan den voorgaanden medeklinker gelijk gemaakt te worden.

Verdubbeling. Verdubbeling van medeklinkers kan onder dezelfde omstandigheden als bij inwendigen Sandhi plaats hebben. Bijv. *ingng umah* KO. X; *ikanangng uang* I; *kumonnakənn irikang* V; *kunəngng ikang* XXII. Eigenlijk behooren in zulk een geval de woorden aaneengeschreven te worden, hetgeen ik alleen om wille der duidelijkheid nagelaten heb. De *n* wordt ook in de gedichten niet zelden om de maat verdubbeld; bijv. *papagakənn*

¹ Dat in 't Bul. *n* vóór klinkers uit *Anuswára* kan gesproken zijn, ziet men o. a. uit *sana-*, *Pakewasch sanga*, in *sanaawu*, echtgenooten, eig. haardgenooten.

aku Rām. 131; apann aku 153; nahannikana, en lawann ari 154. Daarentegen hebben de HSS. van dit gedicht in plaats van ngng, waar de maat eene lange lettergreep eischt, doorgaans het rustteeken; bijv. wwang umulat 96; 118; kumbang umandël 69. Aangezien in dergelijke gevallen van eene pauze geen sprake kan wezen, dient het teeken vermoedelijk slechts om eene gerekte uitspraak der lettergreep aan te duiden, hetgeen anders door verdubbeling der medeklinkers of bij beklemtoonde lettergrepen door verlenging der klinkers geschiedt

Schrijfwijzen als ryy Ayodhyâ; mojar tta; bwat thaji; at thana, e. dgl. zijn niet anders dan uit navolgingszucht geboren wanspellingen.

In het Ibanag mogen alle sluitende medeklinkers behalve *d* vóór klinkers verdubbeld worden; bijv. dakall ak, ik ben groot, uit dakal en ak (de Cuevas p. 9).

Vereenvoudiging. Eindigt een woord op een medeklinker en begint het volgende met denzelfden, dan wordt de zoo ontstane dubbelconsonant vereenvoudigd, evenals bij inwendigen Sandhi. Dus tlasinurat voor tlas sinurat KO. II; lawasang voor lawas sang, ib.; tlasuddha voor tlas suddha XXII. Intusschen is de etymologische spelling, bijv. malawas sira Rām. 20, geenszins uitgesloten.

Voorbeelden van vereenvoudiging in 't Bulusch zijn hierboven reeds gegeven; men kan er bijvoegen u londei voor ul londei; a nuwu voor an nuwu. In tegenstelling tot het Jav. wordt namelijk in 't Bulusch een Anuswâra aan eene volgende *l*, *m*, *n*, en oorspronkelijke *r*, geassimileerd en daarna de dubbele medeklinker vereenvoudigd. Dit geschiedt ook bij inwendigen Sandhi; dus van lulun wordt met prefix **mem** (mëng), d. i. 0. mang, afgeleid mēlulun, voor mēllulun. ¹ Ook in 't Dayaksch wordt de sluitende neusklauk der prefixen mang (mam) en in of im geassimileerd aan *l*, *r*, daarenboven aan *h* en soms aan *s* ², en de zoo ontstane dubbelmedeklinker vereenvoudigd. Evenzoo in 't Maleisch vóór *l*, *m*, *n*, *r*, *h*; bijv. mālāpaskan staat vóór mālāpaskan, en dit bevat het prefix mam (māng). (Vgl. Pijnappel Spr. § 37). In het Ibanag wordt de nasaal aan alle volgende klinkers geassimileerd, doch de dubbele blijft verder onveranderd; dus nat tolāy

¹ Ten onrechte wordt in Niemanns Bijdrage bl. 50 bedoeld suffix als mē opgegeven.

² Verkeerd voorgesteld bij Hardeland bl. 41.

voor nan (nang) tol^{ay} ¹. Wat de nasaal van 't prefix mam (mang) aangaat, die assimileert zich aan een *l*, *m* en *n*; dus van labbok komt mallabbok; van nabu: mannabu. Vgl. de Cuevas p. 92, vlg.

Uitstooting. Wanneer de sluitende *h* van een woord gevolgd wordt door den klinker van een woordje dat met het voorgaande in nauw verband staat, zoodat er als het ware eene samengestelde uitdrukking ontstaat, dan valt ze soms spoorloos uit, en wordt de daardoor ontstane hiaat op de gewone wijze opgeheven. Bijv. alunggw ing çayana voor alungguh ing; tanseng voor tansah ing; tanwring voor tanwruh ing. Dit laatste voorbeeld moet rechtstreeks uit tanwrw ing ontstaan zijn, zoodat ook de *w* is weggevallen, op dezelfde wijze als in 't Nieuwjav. uit het oudere rwi, lwir, pamwît geworden is ri, lir, pamit; men vergelijke ook ᨗᨙᨚᨛ , met Oudj. kalëbw ing, met wijziging in de uitspraak van ʷbing tot ʷbeng, gelijk ook voorkomt in $\text{ᨗᨙᨚᨛ} = \text{ᨗᨙᨚᨛ}$, uit munggw ing.

¹ Cuevas (Arte p. 15) beschouwt de vormen zonder nasaal als de oorspronkelijke, doch dan zou de dubbelmedeklinker geen reden van bestaan hebben. Daarenboven is nat tol^{ay} klaarblijkelijk hetzelfde als Tag. nang tauo; tat tol^{ay} = Bis. sang tauo; it tol^{ay} = Bis. ing tauo; daargelaten dat tol^{ay} en tauo etymologisch verschillen.